

ALEXANDRU ZUB

Despre rezistența spirituală anticomunistă

În așteptarea unui răgaz când voi putea spune mai mult, de va îngădui Domnul, despre experiența mea carcerală sub regimul comunist, caut să evoc aici, sumar, câteva întâlniri cu slujitori ai Bisericii, iar dintre aceștia mă voi opri îndeosebi la unul care a produs asupra-mi o impresie aparte.

Era în 1958, când regimul condus de Gh. Gheorghiu-Dej, înăsprit brusc după evenimentele din Ungaria (1956), a modificat codul penal pentru a-și presta încă și mai dur funcția coercitivă. S-au umplut atunci din nou temnițele și lagărele de muncă, degajate oarecum după reuniunea de la Geneva (1955). Oameni de orice vârstă, profesie, credință etc. au fost aruncați după gratii, în cadrul unei politici punitive și preventive totodată. N-a fost instituție, n-a fost familie, n-a fost grup social care să nu aibă un „reprezentant”, o victimă în acel conglomerat compus în virtutea unei strategii greu de înțeles pentru cei mai mulți. O analiză a corpurilor profesionale, sub acest unghi, ar fi demnă de tot interesul.

În ce privește corpul clerical, dispunem deja de unele mărturii ale celor trecuți prin închisori și chiar de studii relativ ample, de statistici și note biografice care ne pot da o idee despre rezistența clerului, câtă a fost, în raport cu sistemul comunist: „Calvarul României creștine” (Sergiu Grossu). Rămân, firește, încă multe de făcut, de la publicarea mărturiilor directe până la întocmirea unei „protopografii” *sui generis* și a unor studii sistematice.

Să-mi fie permis a adăuga, în acest scop, o modestă depoziție personală, care nu poate fi decât limitată și subiectivă. Ea ține să readucă în actualitate câteva figuri, unele deja *ad patres*, iar prin ele să fixeze o atmosferă de epocă. În cei șase ani și ceva de detenție (1958-1964), am avut ocazia să întâlnesc destui preoți, pastori, predicatori ale căror efigii s-au estompat cu trecerea timpului. Câteva mi s-au întipărit însă definitiv în memorie, cele cu care am avut atunci un dialog mai strâns ori s-a întâmplat să le reîntâlnesc apoi în afara universului carceral.

Las la o parte pe cei cu care am petrecut, oarecum „din mers”, câteva ceasuri sau câteva zile într-o celulă de tranzit, pentru a-i scoate la lumină din tainitele memoriei pe unii care mi-au lăsat în suflet urme mai persistente. Se întâmplă că acela care a jucat un rol mai de seamă în raport cu ființa mea e și primul pe care l-am întâlnit, în timpul detenției, pe linia de care vorbeam. La penitenciarele din Iași și Jilava (1958-1959) nu se întâmplase, pe

acest tărâm, nimic extraordinar. Spre finele anului 1959, în noiembrie, am ajuns înșă în Balta Brăilei, la Salcia, unde câteva mii de condamnați lucrau la diguri, șosele, desecări, construcții sau în agricultură. Erau acolo și destui clerici, în diverse brigăzi, „topiți” oarecum în uniforme de cenușii ale reclusiunii. Prestația lor confesională în acest cadru e greu de stabilit și a fost nu o dată subiect de controverse.

Fără a sugera o ierarhie axiologică, în lipsa unui criteriu cert de măsură, înclin să cred că dintre teologi cea mai mare influență a avut-o, la Salcia, părintele Gheorghe Chiriac. Era preot la biserica Popa Tatu, predă în același timp greaca la Institutul Teologic și se interesa serios de problemele gândirii contemporane, în ideea de a fortifica și pe această cale discursul teologic. Studiasse la București, apoi la Bonn, unde și-a luat doctoratul, fiind în deceniile IV-V, unul din tinerii în care ortodoxia noastră își punea mari speranțe. A și luat parte, dacă îmi aduc bine aminte, între altele, la pregătirea dialogului ecumenic cu Biserica anglicană, era preocupat de filosofia existențialistă, așa cum s-a dezvoltat ea în Germania, Franța etc., ori sub forma luată la noi: trăirismul interbelic. O polemică timpurie, pe marginea lucrării *Puncte cardinale în haos* de Nichifor Crainic, i-a adus, cel puțin în mediul ortodox, o notorietate de care s-a resimțit mai apoi revenirea sa ca teolog și om de literă. Elev al lui Nae Ionescu, avea o mare stimă pentru tipul socratic de reflecție profesat de acesta și era la curent, până în detalii, cu direcția stimulată de marele său profesor. Miturile, simbolistica religioasă, comparatismul aplicat la această sferă de idei îl pasionau în cel mai înalt grad. A și propus, la un moment dat, o nouă interpretare a poemului mioritic, ca dramă liturgică, interpretare ce a fost reluată apoi și de alții.

Când l-am cunoscut eu, în colonia penitenciară de la Salcia, în toamna lui 1959, părintele Gheorghe Chiriac era un om în puterea vârstei, viguros și impunător. Impunea prin simpla lui prezență, duhovnicească și intelectuală totodată, dar și prin capacitatea de a-i apropia pe tineri, cărora le vorbea, în momentele de răgaz, când se întâmpla ca o ploaie prea intensă sau un frig insuportabil să ducă la suspendarea lucrului. Atunci se adunau în preajma-i, ca la un semn, „studiosi” doritori să afle ce a fost, în realitate, școala lui Nae Ionescu sau cum trebuie înțelese una ori alta din marile teme ale filosofiei. Se aflau, printre aceștia, Matei Boilă, Mihai Cocuz, Al. Ivăsiuc, Al. Mihalcea, Eusebiu Munteanu, Florin Pavlovici, Mihai Rădulescu, pentru a nu aminti decât puține nume dintre cei care îl împresurau oricând se iveau o pauză în programul muncii forțate. Punea mare preț, în acele excursuri, pe explicarea conceptelor, atât de necesare în raport cu (de) formația de care beneficiase noua generație, pe logica severă a discursului, cu apel la cele mai diverse științe. Biologia, antropologia, sociologia, chiar matematica, îi erau familiare și nu ezita să le pună la contribuție când era nevoie de o fundamentare mai amplă a expunerii. Avea un fel cu totul personal de a vorbi. Concentrat până la crispare, cu ochii închiși, fără gestică, numai cu rare sublinieri ale mâinilor, părea că e stăpânit de un zeu necunoscut nouă. Vorbea cu un înspirat, cu tresăriri de intensă bucurie când se întâmpla (și era frecvent) să găsească expresia cea mai adecvată. Referințele la Pascal, Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger erau curente, ca și trimiterile la marile texte ale literaturii, îndeosebi la Dostoievski. Am profitat mult, cât despre mine, din expunerile sale, fie că era vorba despre filosofie, teologie, morală. Nu evita nici temele literare, el

însuși membru al unui cenaclu din capitală, animat pare-se de I. Negoiescu, cenaclu unde era, după cum aveam să aflăm, un critic redevabil. Avea o mare prețuire pentru Vasile Pârvan, din care cita uneori pasaje de un interes particular pentru mine. „Viața omenească este în generalitatea ei lipsită de gânduri”, clama vorbitorul, pe seama eseurilor din *Memoriale*, pentru a explica apoi geneza gândirii și mișcarea ei cronotopică, până la școlile cele mai noi, față de care nu ezita să se comporte critic, în numele acelei *philosophia perennis* pe care căuta să o inculce și tânărului său auditoriu. O predică, după scurta slujbă pe care o oficia, la zi de sărbătoare, devenea prilej de considerații filosofice de cel mai viu interes pentru noi.

M-am despărțit de părintele Chiriac acolo, în Balta Brăilei, pentru a nu-l mai regăsi decât târziu, după mulți ani, în casa parohială de la Popa Tatu, unde a revenit, cu soția, pentru a-și continua misiunea de preot, alături de preocupările filosofice și literare. Scrisese cândva un comentariu despre *Miorița*, căreia îi atribuia sensuri inițiatice și analogii biblice. Am aflat, vizitându-l cu ocazia unei deplasări în capitală, că a compus între timp poeme filosofice de mare întindere. Mi-a și citit unele fragmente, bucuros să reînnoade parcă firul unui dialog întrerupt fără voia noastră.

L-am mai revăzut apoi, o singură dată, pe când slujea la căpătâiul lui Al. Ivasiuc, în cimitirul de la Străulești, după cutremurul din 4 martie 1977, care îi curmase viața intempestiv. A rostit, la urmă, obișnuitul cuvânt de rămas bun și de încurajare pentru familie. Era același spirit viguros, care mergea direct la esențe și formula pregnant orice idee. L-am pierdut după aceea urma. E un fel de a spune, fiindcă o regăsesc în mine, adânc săpată, ori de câte ori mă preocupă, ca istoric, viața spirituală din tragicul nostru secol. În ambele ipostaze dau de urma fecundă pe care părintele Chiriac, teologul, filosoful, poetul, a știut s-o lase într-un moment decisiv pentru mine, important desigur și pentru el.

Mi-a rămas apoi în minte, din aceeași experiență, o seară de Crăciun la colonia Grădina, încă una din rețeaua concentraționară ce împânzea Balta Brăilei, unde, în baraca imundă, plină la condamnăți abia întorși de la munca pe care o prestau silnic, până la epuizare, niște preoți de confesiuni diverse au slujit împreună, rugându-se „pentru pacea a toată lumea” și pentru libertatea noastră, a celor aflați după gratii. Unul dintre ei, *Augustin Prunduș*, preot unit și un distins cărturar preocupat îndeosebi de primele timpuri ale creștinismului, a rostit o predică demnă de antologie. „Primul colindător a fost Dumnezeu”. Astfel și-a început el cuvântul de bună-vestire, care ne-a mișcat adânc pe toți, pregătindu-ne pentru ceea ce avea să urmeze: o expunere sistematică a temei, un cor de colinde pregătit cu discreție, care ne-a făcut să trăim clipe de bucurie și speranță. Asemenea manifestări erau firește interzise de administrație. Dar se întâmpla uneori ca supraveghetorii de serviciu să-și caute anume de lucru în altă parte, pentru a ocoli o confruntare inevitabilă. Altminteri consemnul era ca în asemenea momente paza să fie încă mai severă. Cu părintele Augustin mi-am intersectat de mai multe ori pașii, acolo, iar mai târziu l-am căutat la Cluj, unde lucra ca bibliotecar, erudiția lui fiind îndrumată anume pe un făgaș ce nu putea stâni prea mult oficialitatea. Nu era singurul în această situație. „Colindul” de la Grădina mi-a rămas însă în inimă pentru totdeauna, căci n-a fost o simplă noapte festivă, cum se întâmplă adesea, ci parcă evenimentul însuși al Nașterii Domnului,

despovărat de aluviunile aduse, în timp, de felurite obiceiuri. „La Vitteem colo jos/ Cerul arde luminos/ Preacurata/ Naște astăzi pe Hristos”. Vechiul colind popular, cântat în surdină, cu o pietate ce ne înfiora, era completat cu altele din repertoriul tradițional, însă și cu unele create în închisoare. „A venit și-aici Crăciunul/ Să ne mângâie surghiunul/ Cade albă nea/ peste viața mea/ peste suflet ninge/ cade albă nea/ peste viața mea,/ care-aici se stinge”. Bucuria sărbătorii era obnubilată firește de lipsa elementelor ce compun, în asemenea momente, normalitatea vieții. Lumina era amenințată de beznă, stelele de lacrimi, rănilor cereau alinare.

Asistentă duhovnicească, discretă însă continuă, acorda, oriunde, părintele *Mina Dobzeu*. Slujise anterior undeva în Transilvania, ca paroh, dar odată ajuns în temniță și-a continuat lucrarea în forme pe care N. Steinhardt le-a evocat magistral în *Jurnalul fericirii*. Mi-a fost mie însumi de mare ajutor, în momente grele pentru toți cei închiși, dar și în întâlnirile de peste ani, la Huși sau la Iași. O figură blândă, luminoasă, înțeleaptă, la care sper să mă pot întoarce mai insistent.

Încă una se cuvine amintită în scurtul periplu de acum, aceea a părintelui *Vasile Vasilachi* de la Schitul Pocrov. L-am întâlnit, fugitiv, la Stoenesti, într-un lagăr ce reunea, la un moment dat, prin 1961, pe cei bolnavi de febră tifoidă sau de leptospiroză și pe inapții de muncă. Eram izolați, pe categorii, constrânsi a trăi în barăci mizerabile, însă dimineața și seara, când se făcea „apelul”, găseam un moment bun pentru a întâlni pe câte unul din altă baracă. Așa l-am cunoscut pe părintele Vasilachi, al cărui frate, arhimandritul Haralambie, s-a și stins, un an mai târziu, la Gherla. Cu preotul Vasile Vasilachi aveam ce vorbi, căci îi cunoșteam monografia dedicată lui Veniamin Costachi, pe care o și utilizasem într-un mic studiu privitor la niste frământări din anul 1819, în care fusese amestecat, fără voie, și Mitropolitul. M-a frapat vehemența cu care eruditul monah condamna încă secularizarea averilor mănăstirești, act plin de consecințe pentru Biserică. Opinia lui despre Kogălniceanu, sub acest unghi, era severă. Ea nu se mai regăsește însă în lucrările de mai târziu, elaborate în exilul său de peste Ocean. Îi port, oricum, o caldă recunoștință, pentru momentele de comuniune spirituală pe care mi le-a dăruit, în condiții imposibil de evocat aici.

Voi menționa numai fapt cunoscut și din *Jurnalul fericirii* – că în acele condiții, de o vitregie greu de închipuit, preoți ca V. Vasilachi, Mina Dobzeu, Augustin Prunduș, Gh. Chiriac s-au ocupat intens de „enoriașii” lor aflați după grații sau în lagăre de muncă, dându-le asistență spirituală de care aveau nevoie, sfaturi, încurajări.

Nu pot încheia succinta evocare fără a menționa, lăsând pentru altă ocazie detaliile, preoți și predicatori de alte confesiuni, dintre care „bruderii” de la Grădina, mai târziu risipiți prin lume (Leinz, Rață etc.), constituiau repere luminoase pentru oricine. Gellert, Karczagy, Kertesz, din sfera protestantismului transilvan, s-au impus de asemenea prin ținuta lor austeră, prin demnitatea impecabilă a conduitei, într-un timp când cedările în fața puterii, demisiile în ordine deontologică, abdicările de tot felul nu erau tocmai rare, mai cu seamă la etajele de sus ale ierarhiei. De aceea am și ținut să amintesc în aceste rânduri câteva nume despre care sper că se va mai vorbi, fie și numai pentru a nuanța judecata pe care lumea, de multe ori neprevenită, o emite global pe seama Bisericii sub dictatura comunistă.